

УДК 811.11'42

Бойко О.О.

PhD (доктор філософії з філології)

викладачка кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

[https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2\(24\).251833](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2(24).251833)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АЛЮЗІЇ В ТЕКСТОТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ТА РОСІЙСЬКОМОВНОГО ФЕНТЕЗИ

Статтю присвячено аналізу алюзії як елемента інтертекстуальності, що виконує важливу роль у текстотворенні російськомовних та українськомовних текстів фентезі. Проаналізовано наукові розвідки, в яких присутні дефініції алюзії, як стилістичної фігури та стилістичного прийому, натяку та непрямого відсилання. Визначено, що алюзії, за А. Тюенком, працюють на природження змісту.

Запропоновано власне визначення поняття алюзії як дуального (вербально-невербального) засобу актуалізації культурно-історичної пам'яті читача. Дуальність алюзії полягає в тому, що вона може бути інтертекстуальною або інтермедіальною, із посиланням на зображальні та аудіовізуальні мистецтва (зокрема, кіно, оперу, балет), музику тощо. Окрім того, постає важливим питання розмежування понять «прецедентний феномен» і «алюзія». В нашому дослідженні алюзії можуть містити в собі прецедентні феномени – назви, імена, ситуації тощо; але алюзія постає ширшим поняттям, оскільки вона є натяком, а натяк не обов'язково містить в собі конкретні оніми. З іншого боку, прецедентний феномен не завжди є алюзією в прямому розумінні цього слова, це може бути цитатний вислів або просто згадка про загальновідомий факт, на кшталт словникових визначень.

Проаналізовано культурологічні (релігійні, міфологічні, казкові) алюзії на матеріалі загальних 570 фрагментів (17% від загальної кількості інтертекстуальних елементів, які було відібрано з джерельної бази (3341)). Визначено, що культурологічних алюзій всього 185. Наведено приклади з творів Володимира Арєнєва, Дари Корній, Нікі Калєн, Макса Фрая та інших українськомовних та російськомовних письменників. Ми дійшли висновку, що міфологічні посилання зручно ділити за культурним джерелом походження, релігійні алюзії більшою мірою входять до сталого інтертекстуального поля реципієнта, фольклорні алюзії є тісно пов'язаними з магичним дискурсом через залучення міфонімів, теонімів, назв на позначення химерних істот і інших ознак фантастичного. Таким чином, алюзії відіграють важливу роль у створенні фентезійних текстів українською та російською мовами.

Ключові слова: інтертекстуальність, фентезі, алюзії культурологічні, алюзії міфологічні, алюзії казкові, прецедентні феномени.

Постановка проблеми. Поняття алюзії як елемента інтертекстуальності є поширеним і детально вивченим. Однак його визначення, класифікація алю-

зій, ознаки алюзійних елементів не є загально визначеними і досі є актуальними для досліджень, про що свідчить велика низка сучасних наукових розвідок. В той же час алюзії виконують важливу текстотвірну роль у створенні текстів фентезі, написаних як українською, так і російською мовами – нарівні з іншими інтертекстуальними елементами (цитати, референції, ремінісценції) вони мають велику питому вагу в тексті і допомагають актуалізувати прецедентні феномени, що належать до інтертекстуального поля читача. Дослідження алюзій спостерігаємо в наукових працях українських (Л. Біловус, Н. Голюкова, Н. Кондратенко, Л. Меркотан, О. Переломова, М. Шаповал, О. Ярема та інші) та закордонних (Ж. Женетт, Н. Кузьміна, Н. П'єге-Гро, Н. Фатєєва, Р. Ноган, М. Kuleli, B.D. Sommer та ін.) вчених. **Мета** статті полягає у спробі надати власне визначення поняття алюзії та запропонувати власну класифікацію цього різновиду інтертекстуальності, а також більш детально проаналізувати культурологічні алюзії та їхні різновиди. Це сприяло визначенню низки **завдань**: проілюструвати класифікацію прикладами з російськомовного та українськомовного фентезі, проаналізувати кількість культурологічних алюзій та їхніх різновидів, визначити їхню роль у текстотворенні фентезі.

Ілюстративна база дослідження: романи та оповідання українськомовних письменників та письменниць Володимира Арєнева, Н. Кондратенко, Дари Корній, Є. Онищука, а також російськомовних письменників С. Дільдіної, Макса Фрая, Нікі Каллен.

Аналіз наукових досліджень. Незважаючи на розмаїття дефініцій алюзій, майже в усіх формулюваннях наявні слова «прийм, засіб», а також «покликання, відсилання, натяк». Н. Русова вважає, що алюзія є стилістичною фігурою [Русова, 2004]. М. Прокопець розглядає стилістичний засіб алюзії «як художньо-стилістичний фонетико-семантичний прийом – відсилання...» (Прокопець, 2012). Т. Динниченко характеризує алюзію як різновид натяку (Динниченко, 2016), а Н. П'єге-Гро – як непряме відсилання (П'єге-Гро, 2008).

М. Шаповал і Н. Фатєєва акцентують увагу на тому, що алюзія є запозиченням претексту, елементи якого присутні в тексті-реципієнті лише імпліцитно (Шаповал, 2009; Фатєєва, 2000). Н. Фатєєва актуалізує семантико-композиційну роль алюзій: «у випадку алюзії на перше місце виходить **конструктивна** інтертекстуальність, метою якої є організація запозичених елементів таким чином, щоб вони виявилися **вузлами сполучення семантико-композиційної структури нового тексту**» (Фатєєва, 2000, с. 129).

Відповідно, М. Прокопець, Н. П'єге-Гро і Г. Сьота визначальною вважають роль когнітивного сприйняття алюзії читачем: «специфіка [алюзії] полягає в непрямому відсиланні до літературних текстів, що у певний спосіб примушує працювати пам'ять читача... літературна алюзія передбачає, що читач спроможний розпізнати за алегоріями ту думку, яку автор хотів йому навіяти» (П'єге-Гро, 2008, с. 89). Г. Сьота також наголошує більше на ментальній, асоціативно-інтуїтивній, аніж власне мовній природі алюзії в порівнянні

з цитатою: «Здебільшого це кілька розпорошених, розсіяних у тексті опорних лексем, які не формують цілісного висловлення, однак слугують діалогічно-інтертекстуальними імпульсами, стимулами до впізнання семантичних подібностей» (Сюта, 2017, с. 103). Ерудиція читача є важливим чинником розпізнання та правильного декодування алюзійної «загадки»: «алюзія... натякає на певний літературний твір, сюжет... із розрахунку на певну ерудицію та обізнаність аудиторії, покликану розгадати закодований зміст цього повідомлення» (Прокопець, 2012). В аспекті лінгвокогнітології розглядає алюзію і О. Заболотська, акцентуючи увагу на імпліцитності, двоплановості та цілеспрямованості алюзії (Заболотська).

Існує декілька класифікацій алюзій, які побудовано за різними ознаками. О. Ярема розрізняє алюзії однослівні (однойменні), у формі словосполучення/речення або в формі цитати. Дослідниця визначає, що найчастіше однослівними алюзіями виступають особові, міфологічні антропоніми, теоніми, ктематоніми, однак трапляються й фольклорні, авторські та побутові (Ярема, 2016, с. 11).

А. Тютенко розглядає низку критеріїв, за якими можна визначити приналежність інтертекстуального елементу чи сегменту тексту до алюзій. Серед них наступні: сегмент тексту є натяком, базується на подібності, але не тотожності, денотату; наявність спільних фонових знань адресанта та адресата; належність об'єкту посилання до категорії культурних знаків; зв'язок із первісним денотатом чи джерелом алюзії; використання для прирощення основного змісту тексту; відсутність супроводу авторських пояснень або розшифровки і метатекстуальних маркерів (Тютенко, 2000). Зазначимо, що Н. Фатєєва, на відміну від А. Тютенка, виокремлює алюзії з атрибуцією і без атрибуції. Атрибутованими, на її думку, є назви твору, прізвища митців, імена героїв відомих текстів.

Перелік джерел, на які можуть посилатися алюзії, може бути узагальненим: «відсилання до прецедентного тексту» (Сюта, 2017), «запозичення елементів претексту» (Фатєєва, 2000), «вибіркове запозичення претексту» (Шаповал, 2009), або детально визначеним: «посилання на загальновідомий літературний, побутовий або суспільно-політичний факт» (Русова, 2004; Бусел, 2005; Словник укр. мови в 20 томах, 2010), «відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події» (Ніколюкін, 2003), «...до літературних творів, витворів мистецтва, визначних суб'єктів та подій культури та історії людства» (Динниченко, 2016), «історії, міфології, суспільної думки або до загальноприйнятих звичаїв» (П'єге-Гро, 2008), «відсилання до прецедентного явища, реалії чи твору, який натякає на певний літературний твір, сюжет чи образ, кінематографічну, міфічну, історичну подію, побутовий, соціально-політичний факт чи мовленнєво-поведінковий стереотип...» (Прокопець, 2012).

О. Ярема розрізняє 8 тематичних типів алюзій: міфологічні; теологічні; літературні (авторські); історично-соціальні; фольклорні; побутові; арт-алюзії;

особові (Ярема, 2016, с. 12). Зазначимо, що ми об'єднуємо теологічні та міфологічні алюзії в класі культурологічних.

Аналіз наведених визначень і емпіричне вивчення вибраних фрагментів із фентезійних текстів дає змогу запропонувати своє визначення алюзії. ***Алюзія – це дуальний (вербально-невербальний) засіб актуалізації культурно-історичної пам'яті читача.***

Виклад основного матеріалу. Дуальність алюзії полягає в тому, що вона може бути інтертекстуальною або інтермедіальною, із посиланням на зображальні та аудіовізуальні мистецтва (зокрема, кіно, оперу, балет), музику тощо. Якщо проводити паралелі з роботою свідомості читача, як комп'ютера, то алюзія – це точковий запит, виражений одним словом або фрагментом тексту. Такий запит викликає в свідомості читача цілий культурний прошарок, асоціативний пласт, який дає змогу по-новому осмислити і сприйняти сюжет, персонажів, атмосферу тексту. Отже, важливою постає когнітивно-сугестивна функція алюзії.

Якщо алюзія посиляється на невідомий читачеві культурний факт, запит стає «некоректним». В цьому випадку реципієнт, відчуваючи зміну культурного рівня, може самостійно доповнити мозаїку свого світосприйняття через пошук додаткової інформації в зовнішніх джерелах або з допомогою наданої автором інформації в метатекстових посиланнях та коментарях.

Окрім того, постає важливим питання розмежування понять «прецедентний феномен» і «алюзія». В нашому дослідженні алюзії можуть містити в собі прецедентні феномени – назви, імена, ситуації тощо; але алюзія постає ширшим поняттям, оскільки вона є натяком, а натяк не обов'язково містить в собі конкретні оніми. З іншого боку, прецедентний феномен не завжди є алюзією в прямому розумінні цього слова, це може бути цитатний вислів або просто згадка про загальновідомий факт, на кшталт словникових визначень. Алюзія як інтертекстуальний елемент постає на межі поєднання двох контекстів – вихідного, з якого автор обирає необхідний йому елемент, і нового, щойно створеного. Дуже часто алюзійні покликання спрацьовують як аналогії, порівняння нового і загальновідомого. Тим не менш, переважну більшість алюзій, використаних у фентезі, побудовано саме на використанні прецедентних феноменів – універсально-прецедентних або національно-прецедентних.

Класифікація алюзій, запропонована в нашому дослідженні, базується на більш розширених переліках джерел і є створеною емпірично – нами було проаналізовано 570 фрагментів з алюзіями (17% від загальної кількості інтертекстуальних елементів, які було відібрано з джерельної бази (3341)). Процентне співвідношення алюзій наведено в таблиці 1. Усі фрагменти було відібрано з україномовних і російськомовних фентезійних творів. Зауважимо, що за прецедентністю ми розподілили тільки історичні алюзії, тому що літературні, казкові та міфологічні здебільшого всі були прецедентними, такими, що входять до сталого ядра інтертекстуальності (Г. Денисова). Також ми не розрізняли

атрибутовані та неатрибутовані алюзії, причиною цього є невелика чисельність атрибутованих алюзій у фентезійних творах. Зауважимо, що сумарна кількість алюзій, перерахованих у таблиці, перевищує 570 через те, що певні різновиди накладаються один на одного: артіоніми можуть входити до різновиду казкових і до різновиду літературних, до інтермедіальних, так само і антропоніми, поетоніми тощо.

Таблиця 1

Відсоткове співвідношення алюзій.

Різнovid алюзій	Кількість	% від кількості алюзій (570)	% від загальної кількості інтертекстем (3341)
Всі	570	100	17
Культурологічні (релігійні, міфологічні, фольклорні)	185	32,45	5,53
<i>Міфологічні</i>	86	15	2,5
<i>Релігійні</i>	84	14,7	2,5
<i>Фольклорні</i>	15	2,63	0,44
<i>Інтермедіальні</i>	140	24,56	4,19

Діагональна діаграма з накопиченням

До культурологічних алюзій ми уналежнюємо такі різновиди: світоглядні (релігійні, міфологічні та фольклорні) алюзії, а також усі інтермедіальні алюзії (музичні, кіно-, театральні вистави, живопис тощо).

Міфологічні алюзії є різновидом культурологічних, ми уналежнюємо до них покликання, що містять міфоніми та інші прецедентні назви з міфологій світу.

О. Ярема розрізняє 8 тематичних типів алюзій, і серед них – міфологічні, що об'єднують алюзії, які посилаються на явища, об'єкти та персонажів різних національно-культурних міфологічних циклів (Ярема, 2016).

Базова класифікація за джерелами алюзії містить у собі біблійні сюжети, міфологічні історії, літературні твори, історичні події, невербальне мистецтво (Тухарелі, 2006, с. 81). Біблійні сюжети використовуються в широкому спектрі літературних творів. Як прецедентні тексти, біблійні історії мають дуже високий рівень впізнаваності.

У багатьох культурах та етнічних групах біблійні алюзії не потребують розкриття та пояснення. Міфологічні та літературні алюзії використовуються як матеріал творення образності переважно в художній літературі і часто є специфічними.

Ми розподілили міфологічні посилання за **культурним джерелом походження**: ацтеки, Схід (Тибет), грецька культура, Єгипет, Китай, скандинавська міфологія і слов'янська. Зазначимо, що посилання на слов'янську міфологію є найпоширенішими в українському фентезі, натомість в російському майже не трапляються. Ми віднайшли 72 посилання (2,1%) на слов'янське фентезі в творчості В. Арєнєва, Т. Винокурової-Садиченко, Д. Корній, Н. Кондратенко. Більшість із них є онімами. Серед них трапляються міфоніми: домовики, мавки, русалки, водяники, вовкулаки; міфозооніми: Алконост, Гамаюн, Жар-Птиця, Сірін, Симаргл; теоніми: Лідниця, Пал, Дажбог, Стрибог, Чорнобог, Леля, Желя, Морок тощо.

Посилань на грецьку міфологію віднайдено 33 (0,9%). Ними послуговуються як у російському, так і в українському фентезі. Найпопулярнішими є такі міфоніми, як Кронос (6, або 0,17%), Одін (5, або 0,14%) Харон, Горгона та Дід Мороз (по 3, або 0,08%). Серед інших – Пандора, Геката, Орфей, Психея тощо. Частотними є гідроніми-потамоніми (назви рік): Стікс, Лета (Амелес, Амелет), річка Смородинна (Забута-Незгадана), річка Стохід. Міфи народів світу стали основою для роману Макса Фрая «Мой Рагнарек», в якому грецькі і скандинавські боги об'єднуються, щоб перешкодити кінцю світу. Також важливою постає роль грецької міфології в романі Макса Фрая «Ключ из желтого металла», в якому поєднано відсилання до казки О. Толстого «Золотий ключик» (навіть назва є трансформованою алюзією) і легенди про Гекату.

Скандинавська міфологія також є поширеним джерелом прецедентних феноменів, зокрема, міфонімів, теонімів і топонімів. В оповіданні «Жили в шатрах, умывались бисером» (Макс Фрай) актуалізовано національно-прецедентну назву, дрімонім (назву лісового об'єкту) «Роща оков»: *Сколькох уже сочинил – не пальцев, ветвей древесных в Роще оков не хватит пересчитать*. Алонім (варіативна назва) «Рощи оков», згідно «Старшої Едди» – Фьютурлунд [Стар-

шая Эдда]. В оповіданні «Трое в лодке, не считая Гери и Фреки» (Макс Фрай), окрім міфозоонімів «Гері» та «Фрекі», що є іменами вовків Одіна, натрапляємо на міфонім Омі – теонім, одне з імен Одіна. Міфоніми «Одін» і «Локи» засвідчуємо в повісті Т. Винокурової-Садиченко «Жарт другий. Квіт папороті»

Алюзії на єгипетську міфологію трапляються 6 разів (0,17%) зокрема, в уже згаданому романі «Мой Рагнарек». І всього одне оповідання (0,02%) побудоване на ацтекській міфології – «Повадки духов Нижнього Мира» Макса Фрая.

Східні міфоніми є більш рідкісними в українськомовному та російськомовному фентезі. Найменше засвідчено алюзій на китайську міфологію: 2, або 0,05% (про матінку Чан Е і про лисицю-перевертня у Макса Фрая). Тибетська міфологія є більш популярною, віднайдено 12 алюзій, або 0,35%. Зокрема, частотними є алюзії на світобудову в тибетському світогляді, пор.: *Тусклий белый свет всё у тех же тибетцев символизирует Дэвалоку. Не высший идеал продвинутого буддиста, но как по мне, неплохое место. Самый приятный из шести миров сансары. Долгожительство, счастье и разнообразие наслаждений – включены* (Макс Фрай. Гест), *Они (дэвы) меня буквально на коленях умоляли, всем миром: переродись у нас, пожалуйста! А я – ни в какую.* (Макс Фрай. Халва в шоколаде).

Релігійні алюзії є близькими до міфологічних, відмінність полягає лише в тому, що релігійні покликання посилаються на тексти основних наявних нині релігій: християнства, ісламу і буддизму. О. Ярема вирізняє теологічні алюзії, які містять «алюзивні одиниці, які посилаються на священні літературні тексти, такі як Біблія, Коран, Талмуд тощо, або співвідносяться з релігійними предметами, суб'єктами, явищами, подіями» (Ярема, 2016, с. 16).

Серед релігійних алюзій у фентезі найпопулярнішими є ті, що входять до концептуального поля міфотопонімів пекла, раю та чистилища, а також своєрідної віртуальної прецедентної ситуації Страшного Суду. В українськомовному фентезійному дискурсі натрапляємо на два оповідання, сюжет яких побудовано на співставленні міфотопоніма раю і земних структур – лікарні (В. Арєнєв, «Зобразіть мені рай» та готелю (Р. Онищенко, «Люкс, напівлюкс, стандарт»). Герой В. Арєнєва намагається вербалізувати своє уявлення про складники концепту раю. Зокрема, до нього включено міфоніми у поєднанні з розмовною лексикою, а також лексеми, що актуалізують замкнений, недоступний простір: – *Не знаю, – відповів. – Рай? Н-ну, він таки, бачте, у хмарах, із янголами німбастими і з цією... з брамою. Ковані ґрати, замок амбарний і... і колючий дріт угорі натягнуто, щоб кому не слід не лазили* (Володимир Арєнєв Зобразіть мені рай).

У Р. Онищенка спостерігаємо інтердискурсивне поєднання уявлень про рай і про сучасний менеджмент: ...*Рай – досить прогресивна організація, скажу я вам, динамічна у своєму розвитку, запевняю вас. У нас постійно відбуваються зміни. Ім'я, наприклад, ще тисячу років назад ви ані за які чесноти не змінили б, а сьогодні – лише ваше бажання, ваша заява і автоматична зміна*

даних за декілька секунд. ...Гріхи теж поділили на групи, спростили **процедури і умови прощення**, тому і Рай розділили на **зони**. (Р. Онищенко. Люкс, напівлюкс, стандарт). Про це свідчить низка епітетів «прогресивна», «динамічна», а також формалізація поняття «гріх» і інші бюрократичні звороти («автоматична зміна даних за декілька секунд», «спростили процедури і умови прощення», «Рай розділили на зони»).

Здебільшого семантичне поле концепту «рай» об'єднує семи, що стосуються «щастя» – отриманого або втраченого: ...а кормили так, словно я попал в **рай**, где праведникам позволяют сохранить при себе вполне земные желудки. (Макс Фрай. ζ. Mizar&Alcor. Сарагоса), ...**Счастье** – это всегда правильно, не зря момент, когда оно перестало быть естественным состоянием человека, описан таинственным свидетелем происшествия как **изгнание из рая**. (Макс Фрай. Ключ из жёлтого металла).

Міфотопонім «чистилище» засвідчуємо в різних творах загалом 7 разів, подекуди його супроводжує прецедентне ім'я автора «Божественної комедії» Данте, а також міфотопонім «коло» (одне з дев'яти кіл пекла). Концептуальне поле «чистилище» містить в собі семи «гріх» і «спокута»: *Казалось, что теперь так будет всегда – время остановилось, мы умерли и попали в свое персональное, честно заработанное **чистилище*** (Макс Фрай. Дебют в Ехо); *А я тебе, ріднесеньку, у **вичистилище**, там тебе відмиють, папірчик відклеять і по-новому, в **наступне коло**, як і має бути... А мені –копійчинку за тебе. Копійчинку за тебе, копійчинку за інших – дивись, так і на квиточок назбираю. У **рай...ха-ха!.. райцентр, де...ха-ха! батя мій жеде-дожидає блудного сина*** (Володимир Арєнев Зобразіть мені рай). В останньому фрагменті спостерігаємо низку релігійних алюзій: вичистилище, блудний син, наступне коло. У фразі «у рай...ха-ха!.. райцентр» міфотопонім «рай» змінює семантику і стає частиною часткової аббревіації «районний центр», що призводить до зміни дискурсу з міфологічного на побутовий.

Окрім того, у фентезійних творах частотними є міфоніми «янгол», «диявол», «чорти». Зауважимо, що *чорти* і *диявол* є більш часто вживаними міфонімами: натрапляємо на них 9 разів, натомість міфонім *янгол* трапляється двічі. Вважаємо, що причиною є, з одного боку, вживання міфоніма «чорт» у лайливій лексиці, з іншого – високий сюжетотвірний потенціал подібних алюзій. Пор.: ...перед князем возник **лукавый бес**. Был он так стар, что чёрная шерсть серебрилась сединой, а отполированные временем **рога сияли как нимб** – какой-нибудь невежественный крестьянин вполне мог принять его за **ангела небесного**. (Макс Фрай. θ. Al Naud. Валбжих) – поєднано міфоніми «лукавый бес» та «ангел небесный» до змішування: «рога сияли как нимб».

...Власність компанії **Lcfr LTD**. ...І роботу знайшов одразу після інституту. У **фірмі «Люцифер LTD»**. –Як? – пробелькотів чоловік. –**L c f r**, – вимовила бабуся трохи в ніс, на англійський лад, – скорочено від Люцифер. Як тільки зараз не називають фірми... то «Сталкер», то «Люцифер».. (М Горностаєва.

Чорна магія для чайників). У фрагменті наведено абрєвіатуру-ергонім, в якій зашифровано міфонім «Люцифер». Зауважимо, що ергонім «Сталкер» є своєрідною референцією до оповідання М. Горностаєвої «Ти тільки простягни руку».

Релігійні алюзії більшою мірою входять до сталого інтертекстуального поля реципієнта, тому їх нескладно декодувати, що стає зручним засобом для досягнення двох цілей: створення інтертекстуальних зв'язків із релігійним контекстом (священними текстами, матеріальними артефактами), а також для збагачення арсеналу магічних елементів у фентезійному дискурсі. Вживання теонімів, міфонімів та інших елементів ірреального релігійного дискурсу у поєднанні з засобами створення оніричного дискурсу стають найдоступнішим інструментом для написання реалістичного магічно-фантастичного тексту.

Фольклорні алюзії є частиною групи світоглядних алюзій – фольклорні покликання на народну творчість відбивають уявлення народу про навколишній світ, тому містять у своєму складі міфоніми, теоніми тощо. Ми не розглядаємо фразеологічні та паремічні одиниці, до аналізу були залучені тільки алюзії, що є цілісними текстовими одиницями, введеними в текст із метою створення «вертикального контексту» з допомогою елементів усної народної творчості слов'ян.

Фольклорні алюзії, за визначенням О. Яреми – натяки на об'єкти, явища або інші реалії з художньої колективної літературної й музичної творчої діяльності народу, що ґрунтується на стереотипах їх свідомості (Ярема, 2016).

Зауважимо, що фольклорні алюзії нерозривно пов'язані з жанрово атрибутованими та неатрибутованими національно-прецедентними цитатами з фольклору. Зокрема, до них належать і вставні жанри: авторські притчі, легенди, казки, які можна уналежнити до архітекстуальних елементів (Женетт, 1998), тобто, таких, в яких запозичено жанрову форму (Казка про небесну лисицю в «Бісовій душі...» В. Арєнева, три притчі про Учителя в «Зворотному боці темряви», «Зворотному боці сутіні» та «Зворотному боці світів» Дари Корній, оповідь про характерника і травницю в «Гонихмарнику» Дари Корній). Маємо 15 фрагментів, які уналежнюємо до вставних жанрів, або 0,44%. Вставні жанри можуть виконувати текстотвірну, сугестивну та інформативну функції, зокрема, інформативну функцію виконує оповідь про характерників у романі Д. Корній «Гонихмарник»: *...через батьківське прокляття в родині Остапа не мали народжуватися діти. Та щось пішло не так. ...з того часу народжувалися з покоління в покоління в родині Остапа самі дівчата і то лишень однісінька дитинка... По глупоті своїй у ті давні часи вважалося, що тільки хлопчики можуть ставати справжніми **характерниками**. У житті доньки з'явився **Гонихмарник**. Але цього разу **Градобур** програв...* (Д. Корній. Гонихмарник). У наведеному фрагменті актуалізовано міфоніми *характерники*, а також *Гонихмарник* і *Градобур*; в повному тексті пояснюється, чому Аліна належить до роду характерників, а Олександр – до роду Градобурів.

Текстотвірну функцію виконує легенда у романі В. Арєнєва «Заклятий скарб»: *Дід мій, коли ще молодим був, чи то чув від кого, чи сам бачив, що у нас за селом, на пагорбі, під явором, **скарб закопано**. Місцина та здавна вважалася нечистою. Там, кажуть, було колись поганське капище, навіть жертви людські приносили. Пізніше ідолів викорчували, місце освятили – та так і лишили собі. ...Хоча, звичайно, як воно насправді було – один Бог відає... (Володимир Арєнєв. Бісова душа). Спостерігаємо лексему «скарб», що винесена в сильну позицію заголовку, а також історію про те, як його закопали; цей факт було покладено в основу роману. Інша казка з цього роману виконує сугестивну функцію: – *Знаєш казку про небесну лисицю? – Розкажіть, дядьку! – Живе у дальніх краях... – Це в тих, де песиголовці водяться? – Точно... Ну от, живе там, значить, Небесна лисиця. Сама вона зі срібла, а хвіст у неї – з чистого золота, але пухнастий і м'який... (Володимир Арєнєв. Бісова душа), про що свідчить опис лисиці і своєрідний синтаксис: інверсія, традиційний зачин тощо. Окрім того, у фрагменті наведено міфонім «песиголовці», що підкреслює фантастичний дискурс казки.**

Також уналежнюємо до фольклорних алюзій міфоніми і теоніми – імена міфічних істот і богів слов'янського пантеону, і деякі циклічні хрононіми: *...бросили в реку, как бросают венки на Купалу, отвернулись и убежали, чтобы не видеть, плывут они или тонут, чтобы не угадать судьбу по движению вод (Макс Фрай. Вечный календарь). В цитаті актуалізовано хрононім «Купала» – ніч на Івана Купала, з 23 на 24 липня, коли існує традиція віщувати долю з допомогою вінків. Проте більш частотними є міфоніми: *Я міг би стати жерцем Чорнобога в ті часи, коли все вирішував меч (М. Горностаєва. За мости відповісте); Пал – Повелитель вогню. Повисит – Повелитель бурі. Худіч – повелитель мук. Редагаст – Повелитель війни. Припекало – Повелитель облуди і розпусти. Ніян – Повелитель покарань... (Д. Корній. Зворотний бік темряви); серед засвідчених міфозоонімів: *А це, – вона кивнула в бік собаки, – Ситаргл. Він спостерігає. Добрий собака. Справжній друг (Д. Корній. Зворотний бік світів); Нашу Західну браму, крім заклинань та оберегових знаків, охороняє **Рарог**, вогняний крилатий сокіл. ...Північні та Південні ворота оберігають відповідно **Триголовий та П'ятиголовий Змії**, а це просто ідеальні воротарі (Д. Корній. Зворотний бік сутіні).***

Фольклорні алюзії є тісно пов'язаними з магічним дискурсом через залучення міфонімів, теонімів, назв на позначення химерних істот і інших ознак фантастичного. Також можемо простежити зв'язок із казками, зокрема народними, завдяки використанню традиційних казкових структур, і з цитатами, коли фольклорні елементи наводяться у незміненому вигляді.

Висновки та перспективи дослідження. Міфологічні посилання зручно ділити за культурним джерелом походження: ацтеки, Схід (Тибет), грецька культура, Єгипет, Китай, скандинавська міфологія і слов'янська. Релігійні алюзії більшою мірою входять до сталого інтертекстуального поля реципієн-

та, тому їх нескладно декодувати, що стає зручним засобом для досягнення двох цілей: створення інтертекстуальних зв'язків із релігійним контекстом (священними текстами, матеріальними артефактами), а також для збагачення арсеналу магічних елементів у фентезійному дискурсі. Фольклорні алюзії є тісно пов'язаними з магічним дискурсом через залучення міфонімів, теонімів, назв на позначення химерних істот і інших ознак фантастичного. Перспективи дослідження полягають у компаративному аналізі фольклорних алюзій із залученням англійських та німецькомовних текстів. На окрему розвідку заслуговують інтермедіальні алюзії.

Література

1. Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000*. Перун.
2. Динниченко, Т. (2016). *Типологія форм інтертекстуальності у французькій модерністській прозі (на матеріалі прози Андре Жіда)*. (Дис. канд. філол. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка.
3. Женетт, Ж. (1998). *Фигури*. (В 2 т. ТТ. 1–2). Изд-во Сабашниковых.
4. Заболотська, О. *Алюзія в художніх текстах: лінгвокогнітивний аспект*. URL: <https://cutt.ly/njgY0V1>
5. Николокин, А. Н. (Сост.). (2003). *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Интелвак.
6. Прокопеч, М. І. (2012). *Інтертекстуальність та алюзія: особливості прояву та виявлення (на матеріалі англійського комерційного рекламного дискурсу)*. URL: <https://cutt.ly/LjgYsY8>
7. П'єге-Гро, Н. (2008). *Введение в теорию интертекстуальности*. Москва: Изд-во ЛКИ.
8. Русова, Н. Ю. (2004). *От аллегории до ямба. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению*. Флинта, Наука.
9. *Словник української мови в 20 томах*. (2010). (Т. 1). Київ: Наукова думка.
10. *Старшая Эдда* (1975; М. В. Раевский (перевод «Песнь о Солнце»), 1997); URL: <https://cutt.ly/jjEkNjz>
11. Сютя, Г. М. (2017). *Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття*.
12. Тухарели, М. Д. (2006). *Алюзія в системі художественного произведения*. (Дис. канд. філол. наук).
13. Тютенко, А. (2000). *Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний ун-т імені В. Н. Каразіна.
14. Фатеева, Н. А. (2000). *Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов*. Агар.
15. Шаповал, М. (2009). *Интертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми*. Автограф.
16. Ярема, О. Б. (2016). *Алюзія в текстах британської художньої літератури: лінгво-статистичний аспект (на матеріалі творів модерністів)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук).

References

1. Busel, V. T. (Red.). (2005). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000*. [Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000]. Perun.
2. Dynnychenko, T. (2016). *Typology of forms of intertextuality in French modernist prose (based on the prose of Andre Gide)*. [Typolohiia form intertekstualnosti u frantsuzkii modernistskii prozi (na materialii prozy Andre Zhida).] (Dys. kand. filol. nauk). Kyivskyy universytet imeni Borysa Hrinchenka.
3. Zhenett, Zh. (1998). *Figures*. [Figury]. (V 2 t. TT. 1–2). Izd-vo Sabashnikovykh.
4. Zabolotska, O. *Allusion in literary texts: linguocognitive aspect*. [Aliuziia v khudozhnikh tekstakh: linhvokohnityvnyi aspekt]. URL: <https://cutt.ly/njgY0V1>
5. Nikolukin, A. N. (Ed.). (2003). *Literary encyclopedia of terms and concepts*. [Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy]. Intelvak.
6. Prokopets, M. I. (2012). *Intertextuality and allusion: features of manifestation and detection (based on English-language commercial advertising discourse)*. [Intertekstualnist ta aliuziia: osoblyvosti proiavu ta vyaviplennia (na materialii anhlomovnoho komertsiinoho reklamnoho dyskursu)]. URL: <https://cutt.ly/LjgYsY8>
7. Pjege-Gro, N. (2008). *Introduction to the theory of intertextuality*. [Vvedenie v teoriyu intertekstual'nosti]. Izd-vo LKI.
8. Rusova, N. Yu. (2004). *From allegory to iambic. Terminological dictionary-thesaurus on literary criticism*. [Ot allegorii do yamba. Terminologicheskyy slovar'-tezaurus po literaturovedeniyu]. Flinta, Nauka.

9. *Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes*. [Slovnyk ukrainskoi movy v 20 tomakh]. (2010). (Т. 1). Naukova dumka.
10. *Elder Edda* (1975; M.V. Raevsky (translation of “Song of the Sun”), 1997). [Starshaya Edda 1975; M. V. Raevskiy (perevod «Pesn` o Solntse»), 1997]. URL: <https://cutt.ly/jjEkNJz>
11. Siuta, H. M. (2017). *Quotation thesaurus of the Ukrainian poetic language of the twentieth century*. [Tsyatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia].
12. Tukhareli, M. D. (2006). *Allusion in the system of a literary work*. [Allyuziya v sisteme khudozhestvennogo proizvedeniya]. (Dis. kand. filol. nauk).
13. Tyutenko, A. (2000). *The structure and functions of allusions in the press of Germany, Austria and Switzerland*. [Struktura i funktsii aliuzii v presi Nimechchyny, Avstrii ta Shveitsarii]. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi un-t imeni V.N. Karazina.
14. Fateeva, N. A. (2000). *Counterpoint of Intertextuality, or Intertext in the World of Texts*. [Kontrapunkt intertekstual'nosti, ili Intertekst v mire tekstov]. Agar.
15. Shapoval, M. (2009). *Intertext in the light of the ramp: intertextual and intersubject relations of Ukrainian drama*. [Intertekst u svitli rampy: mizhtekstovi ta mizhsubiektni reliaitsii ukrainskoi dramy]. Avtohrاف.
16. Yarema, O. B. (2016). *Allusion in the texts of British fiction: the linguistic and statistical aspect (based on the works of modernists)*. [Aliuziia v tekstakh brytanskoi khudozhnoi literatury: linhvo-statystychnyi aspekt (na materialy tvoriv modernistiv)]. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk).

Olha Boiko

Odesa I. I. Mechnikov National University
PhD of Philology
Department of the Applied Linguistics
Odesa

CULTURAL ALLUSIONS IN TEXT CREATION OF UKRAINIAN AND RUSSIAN FANTASY

The article is devoted to the analysis of allusion as an element of intertextuality, which plays an important role in the text – making of Russian and Ukrainian fantasy texts. Scientific investigations are analyzed, in which there are definitions of allusion as a stylistic figure and stylistic reception, hint and indirect reference. The origin of allusion as borrowing of a pretext, and also its semantic-compositional role in expression of constructive intertextuality (according to N. Fateeva) is characterized. It is determined that allusions, according to A. Tyutenko, work to increase the content. The own definition of the concept of allusion as a dual (verbal-non-verbal) means of actualizing the cultural and historical memory of the reader is proposed. The duality of allusion is that it can be intertextual or intermedia, with reference to the fine and audiovisual arts (including cinema, opera, ballet), music, and so on. The cognitive-suggestive function of allusion is important. In addition, the question of distinguishing between the concepts of “precedent phenomenon” and “allusion” arises. In our study, allusions may contain precedent phenomena – names, names, situations, etc. ; but allusion is a broader concept because it is a hint, and a hint does not necessarily contain specific onyms. On the other hand, the precedent phenomenon is not always an allusion in the literal sense of the word, it can be a quotation or just a reference to a well-known fact, such as dictionary definitions. Allusion as an intertextual element appears on the verge of combining two contexts – the source, from which the author chooses the element he needs, and the new, newly created. Very often allusive vocations work as analogies, comparisons of the new and the

well-known. However, the vast majority of allusions used in fantasy are built on the use of precedent phenomena – universal-precedent or national-precedent.

Culturological (religious, mythological, fairy-tale) allusions were analyzed on the basis of a total of 570 fragments (17% of the total number of intertextual elements selected from the source base (3341.)). in the table, exceeds 570 due to the fact that certain varieties overlap: artionyms can be a variety of fairy tales and a variety of literary, intermedia, as well as anthroponyms, poetonyms, etc. We did not distinguish between attributed and non-attributed allusions, the reason is small the number of attributed allusions in fantasy works. Examples from the works of Volodymyr Arenev, Darya Korniy, Niki Kallen, Max Frei and other Ukrainian-speaking and Russian-speaking writers are given.

We came to the conclusion that mythological references are convenient to divide by cultural source: Aztec, East (Tibet), Greek culture, Egypt, China, Scandinavian mythology and Slavic. It should be noted that references to Slavic mythology are the most common in Ukrainian fantasy, while in Russian they are almost non-existent. Religious allusions are more part of the recipient's permanent intertextual field, which allows for the creation of intertextual connections with the religious context (sacred texts, material artifacts), as well as to enrich the arsenal of magical elements in fantasy discourse. Folklore allusions are part of a group of ideological allusions – folklore vocations to folk art reflect the people's ideas about the world around them, so they contain mythonyms, theonyms, etc., and are closely related to magical discourse through the involvement of mythonyms, theonyms, names to denote chimerical creatures and other signs of the fantastic.

Keywords: *intertextuality, fantasy, cultural allusions, mythological allusions, fairy-tale allusions, precedent phenomena.*